Kultura chudoby [1]

Oscar Lewis[2]

Vytváří členství ve skupině, která byla po celé generace chudá, příslušnost k odlišné kultuře? Výzkum mezi Portoričany v Portoriku a New Yorku ukazuje, že ano.

*

Chudoba a takzvaná válka proti ní jsou pro současnou vládu ústředním vnitropolitickým tématem. Oficiálně se uznává, že mezi obyvatelstvem, které se těší bezpříkladnému materiálnímu blahobytu (s průměrným ročním příjmem přesahujícím 7 000 dolarů na rodinu), žije asi 18 milionů rodin, čítajících více než 50 milionů jednotlivců, pod hranicí 3 000 dolarů na rodinu za rok, tedy pod "hranicí chudoby"[3]. K vylepšení situace mnoha těchto lidí rozděluje Úřad pro hospodářský rozvoj ročně 1,6 miliardy dolarů z federálních fondů a dalších mnoho set milionů dolarů se poskytuje nepřímo prostřednictvím mimořádných federálních dotací do zdravotnictví, vzdělávání, veřejné sociální péče a vybavenosti měst.

Nárůst činnosti zaměřené na pomoc chudým, kterou dokazují tato čísla, doprovází expanze publikací z oblasti sociálních věd na téma chudoby. Při hodnocení chudých rozvíjejí autoři těchto prací dvě protikladné perspektivy, s nimiž se můžeme setkat v literatuře, v příslovích a v lidové slovesnosti v celé dosavadní historii. Právě tak, jako část autorů vždy považovala chudé za požehnané, počestné, upřímné, poctivé, nezávislé, čestné, laskavé a šťastné, současní vědci zdůrazňují jejich velké a přehlížené schopnosti soběstačnosti, vůdcovství a společenské organizace. Naopak, stejně jako byli chudí charakterizováni jako neschopní, podlí, sprostí, hrubí, zlí a zločinní, dnešní autoři poukazují na nezvratné destruktivní působení chudoby na charakter jednotlivce a zdůrazňují, že uskutečňování a řízení projektů proti chudobě musí pevně spočívat v rukou řádně ustavených orgánů. Tento názorový střet se částečně promítá do boje o politickou kontrolu těchto programů mezi federálními a místními úřady. Nesoulad vyplývá také z tendence zaměřovat úsilí a pozornost na individuální osobnost oběti chudoby spíše než na komunitu a rodinu slumu. Následkem toho se pak nerozlišuje mezi chudobou a tím, co nazývám kulturou chudoby.

Toto slovní spojení je přitažlivé a v současné literatuře bývá často používáno i zneužíváno. Ve svých textech je užívám jako specifický konceptuální model, který popisuje subkulturu západní

[1] Termín " *Culture of Poverty*" překládáme jako "*kultura chudoby*", protože se domníváme, že termín "*kultura bídy*", který v této souvislosti navrhují někteří autoři (viz např. Mareš, P.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*, Praha 1999, str. 62) má v českém jazyce konotace, které původnímu termínu neodpovídají.

[2] Lewis, O.: The Culture of Poverty, *Scientific American*, sv. 215, č. 4, 1966, str. 19- 25; translated by permission of Harold Ober Associates Incorporated.

[3] "*Poverty Line*"- hranice chudoby ve vztahu k průměrnému příjmu. Dnes je kritériem chudoby méně než 60 % průměrného příjmu. (Mareš, P.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*, Praha 1999, str. 122) /pozn. překl,/.

společnosti, jež má vlastní strukturu a vnitřní logiku a vlastní způsob života, předávaný v rodinách z generace na generaci. Kultura chudoby není pouze záležitostí strádání a neuspořádanosti, tedy stavem nedostatku něčeho. Je to kultura v tradičním antropologickém pojetí, tedy taková, která poskytuje lidským bytostem návod na život, připravený soubor řešení problémů, a plní tedy významnou adaptivní funkci. Tento způsob života přesahuje státní hranice a regionální rozdíly stejně jako rozdíly mezi městem a venkovem v jednotlivých zemích. Ať se vyskytuje kdekoli, vykazují jeho představitelé pozoruhodnou podobnost v rodinných strukturách, v mezilidských vztazích, zvycích, v hodnotovém systému a v orientaci v čase.

*

O tomto významném komplexu lidského chování nemáme zdaleka dost informací. Moje koncepce se vyvíjela postupně, tak, jak pokračovala moje práce, a do budoucna je přístupna úpravám či změně v souladu s výsledky další práce, ať již mé vlastní, či ostatních badatelů. Nedostatek literatury o kultuře chudoby je výsledkem toho, že mezi velmi chudými lidmi a příslušníky střední vrstvy - vědeckými a sociálními pracovníky, učiteli, lékaři, duchovními a dalšími, kteří nesou hlavní odpovědnost za realizaci programů proti chudobě, existuje komunikační propast. Řada způsobů chování, které kultura chudoby akceptuje, odporuje ideálům, kterých si váží většinová společnost. Práce z oblasti společenských věd, zabývající se problémovými rodinami, proto často zdůrazňují jejich nestabilitu, nedostatek řádu, vedení a vnitřního uspořádání. Moje pozorování ale svědčí o tom, že toto chování má pevné vzory a je poměrně dobře předvídatelné. Spíše mě často zaráží, jak se jejich způsob života neúprosně opakuje a jak hluboce je zakořeněn.

Koncepce kultury chudoby může pomoci napravit nesprávné pochopení, které popisuje určité vzorce chování etnických, národnostních nebo regionálních skupin jako jejich typické charakteristiky. Například vysoký počet sňatků uzavřených na základě zvykového práva nebo domácností vedených ženou se v USA vždy pokládal za typický pro černošské[4] rodiny a zdůvodňoval se historickou zkušeností otroctví. Ve skutečnosti se však ukázalo, že tyto domácnosti vykazují základní rysy kultury chudoby, které nacházíme v mnoha částech světa u rozličných národů, a to i mezi populacemi, v jejichž historii otroctví absentuje. Ačkoli je už nyní možné formulovat podobné obecné závěry, máme se v této obtížné a citlivé otázce stále ještě hodně co učit. Nedostatek intenzivního srovnávacího antropologického výzkumu chudých rodin v kontextu různých zemí, zejména pak absence těchto výzkumů v zemích socialistických, je vážnou překážkou ve snaze formulovat spolehlivé konstanty kultury chudoby, které by šly napříč kulturami.

[4] Český překlad nedodržuje politicky korektní vyjadřování, neboť respektuje terminologii autora článku. Zachovává tedy termíny běloch (white), černoch (black) a od nich odvozená slova. (pozn. překl.)

Mé výzkumy chudoby a rodinného života se soustředily hlavně na Mexiko. Někteří z mých mexických přátel mi občas jemně naznačili, abych svůj výzkum chudoby přesunul do USA. Učinil jsem první krok tímto směrem a momentálně se zabývám výzkumem portorikánských rodin. Za tři roky jsem se svými spolupracovníky shromáždil údaje o stovce reprezentativních rodin ve čtyřech slumech Velkého San Juanu [5] a o zhruba padesáti rodinách jejich příbuzných v New Yorku.

Naše metody kombinují tradiční postupy sociologie, antropologie a psychologie. Zahrnují sérii devatenácti dotazníků, jejichž vyplnění zabere u každého respondenta asi 12 hodin. Týkají se předchozího bydliště a zaměstnání všech dospělých, rodinných vztahů, příjmů a výdajů, celkového vybavení domácnosti a osobního majetku, přátelských vazeb (zejména *compadrazgo*[6] neboli kmotrovství, vztahu, který slouží jako jistý druh neformálního sociálního zabezpečení pro děti těchto rodin a vytváří zvláštní závazky mezi dospělými), dále rekreačních návyků, zdravotního stavu, politického a náboženského přesvědčení, světonázoru a "kosmopolitismu". Při výzkumu této populace nám také pomáhají rozhovory s otevřenými otázkami a psychologické testy (jako například tematicko-apercepční testy, Rorschachův test a test na doplňování vět).

Celá tato práce má vytvořit kontext k podrobnému výzkumu několika vybraných rodin. Protože rodina je malým sociálním systémem, nabízí se jako předmět holistického antropologického přístupu. Výzkum rodiny jako celku překlenuje propast mezi dvěma krajními konceptuálními modely - kultury na straně jedné a jedince na straně druhé - a umožňuje sledování jejich vzájemných vztahů ve skutečném životě. Ve velkoměstech jako je San Juan nebo New York přitom rodina tvoří přirozenou jednotku výzkumu.

V ideálním případě je naším cílem pokud možno přirozené pozorování života rodin s minimálním vměšováním. Tak intenzivní výzkum však nutně vede k vytvoření silných osobních pout. Dva moji asistenti byli Mexičané, jejichž rodiny jsem dříve zkoumal. Jejich "mexický pohled" na slumy Portoričanů přispěl k určení shod a rozdílůmezi mexickou a portorickou subkulturou. Strávili jsme mnoho hodin tím, že jsme se účastnili rodinných oslav, smutečních shromáždění a křtů, odpovídali na nouzová volání, odváželi lidi do nemocnice, dostávali je z vězení, vyplňovali za ně dotazníky, sháněli byty a pomáhali jim při hledání zaměstnání nebo zajištění sociálních dávek. S každým členem rodiny jsme provedli a nahráli rozhovor zachycující jejich životní příběh a odpovědi na tematicky široký rozsah otázek. Pokud jde o uspořádání našeho materiálu, pokusili jsme se prostřednictvím důkladného dotazování zrekonstruovat vyprávění o týdnu nebo větším počtu po sobě jdoucích dnů života každé rodiny a také jsme sledovali a zaznamenali jejich úplný průběh. První část

[5] San Juan je hlavní město Portorika. (pozn. překl.)
[6] *Compadrazgo* - typ kmotrovství v Mexiku, které kmotrům ukládá odpovědnost za duchovní vývoj dítěte a zakládá důležité rituální pouto mezi kmotry a rodiči dítěte. (pozn. překl.)

tohoto výzkumu, která bude publikována, vyjde příští měsíc pod titulem *"La Vida, a Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York"* [7].

*

Na světě je mnoho chudých lidí. Chudoba dvou třetin světové populace, která žije v rozvojových zemích, se nepochybně správně označuje jako "problém problémů". To však nijak neznamená, že by všichni žili v kultuře chudoby. Je zřejmé, že pro to, aby tento způsob života mohl vzniknout a aby se mu dařilo, musí být splněny určité předpoklady.

Výchozími podmínkami je (1) existence peněžně-tržní ekonomiky (*cash economy*), která využívá námezdní pracovní sílu a vyrábí za účelem dosažení zisku, dále (2) stálá vysoká míra nezaměstnanosti či nedostatečné zaměstnanosti a nízké mzdy pro nekvalifikovanou pracovní sílu, (3) situace, v níž společnost nedokáže lidem s nízkým příjmem nabídnout adekvátní sociální, politický ani ekonomický aparát, a to ani na bázi dobrovolných organizací, ani prostřednictvím vládních nařízení, (4) uplatňování bilaterálního příbuzenského systému, založeného na nukleární rodině schopné reprodukce, který je zcela odlišný od unilaterálního rozšířeného příbuzenského systému založeného na rodech a klanech, (5) celospolečenské poměry, kdy dominantní třída prosazuje a uplatňuje hodnotový systém, který vysoce oceňuje šetrnost a hromadění bohatství a majetku, zdůrazňuje možnost vzestupné vertikální mobility a vysvětluje špatné ekonomické postavení jako výsledek osobní nedostatečnosti a méněcennosti jednotlivce.

Tam, kde převažují tyto podmínky, se mezi některými chudými lidmi rozvíjí specifický způsob života - kultura chudoby. Proto jsem ji také označil za subkulturu západního společenského uspořádání. Je to jak adaptace, tak i reakce chudých na jejich okrajovou pozici v třídně uspořádané, vysoce individualizované kapitalistické společnosti. Vyjadřuje úsilí vyrovnat se s pocity beznaděje a zoufalství, které plynou z toho, že si příslušníci komunity nalézající se na okraji společnosti uvědomí, že je nepravděpodobné, že by kdy mohli dosáhnout úspěchu ve smyslu převládajících hodnot a cílů. Mnohé znaky kultury chudoby můžeme považovat za lokální, spontánní úsilí uspokojovat potřeby, které chudým instituce a orgány většinové společnosti neposkytují, protože chudí nejsou způsobilí tyto služby užívat, nemohou si je dovolit nebo jsou nevzdělaní a nedůvěřiví.

Jakmile kultura chudoby jednou vznikne a ustaví se, má sklony neustále se reprodukovat. Děti narozené ve slumu obvykle do věku šesti či sedmi let vstřebají základní postoje a hodnoty své subkultury. Proto nejsou psychologicky připraveny plně využít měnící se podmínky nebo zlepšující se možnosti, které se mohou během jejich života objevit.

[7] Lewis, O.: *La Vida, a Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York*, New York, 1966 (pozn. překl.)

*

Díky svému výzkumu jsem identifikoval asi 70 znaků, které kulturu chudoby charakterizují. Ty základní mohou být popsány ve čtyřech systémových dimenzích: vztah mezi subkulturou a většinovou společností; charakter slumového společenství; typ rodiny; postoje, hodnoty a povahové vlastnosti jednotlivců.

Klíčovým prvkem kultury chudoby je skutečnost, že chudí se neangažují a nezačleňují do významných společenských institucí. Důsledkem této skutečnosti je celá škála různých vzájemně souvisejících jevů zahrnující především chudobu, ale také segregaci, diskriminaci, strach, podezírání, netečnost a vznik alternativních institucí a postupů ve slumových komunitách. Lidé tu nejsou členy politických organizací ani odborů a banky, nemocnice, obchodní domy nebo muzea navštěvují jen velice zřídka. Jejich angažovanost v institucích většinové společnosti - ve vězeních, v armádě a v síti státní sociální péče - přitom přispívá k potlačení charakteristických znaků kultury chudoby jen velice málo. Systém sociální podpory, který stěží udržuje lidi při životě, chudobu a všeprostupující pocit beznaděje spíše podporuje, než aby ji potlačoval.

Lidé kultury chudoby vytvářejí málo bohatství a málo ho také dostávají zpět. Chronická nezaměstnanost, nízké mzdy, nedostatek majetku a úspor, absence potravinových zásob v domácnosti a chronický nedostatek peněz uvězňují rodiny i jednotlivce v bludném kruhu. Pro nedostatek peněz nakupují slumové domácnosti často malé množství jídla za vyšší ceny. Ekonomika slumu se tak obrací dovnitř. Vyznačuje se častým zastavováním osobních věcí, půjčováním peněz na lichvářský úrok, každodenními výpůjčkami mezi sousedy a používáním starého oblečení a nábytku.

Existuje zde vědomí hodnot střední třídy. Lidé o nich mluví, některé z nich dokonce prohlašují za své vlastní. Ovšem vůbec podle nich nežijí. Prohlašují, že občanský nebo církevní sňatek (případně oba) jsou ideální formou sňatku, ale jen málokdo sňatek vůbec uzavírá. Pro muže, kteří nemají stálou práci, majetek ani perspektivu bohatství, které by mohli předat svým dětem, kteří žijí přítomností, bez vyhlídek do budoucnosti, kteří se chtějí vyhnout výdajům a právním potížím při sňatku či rozvodu, je volný partnerský svazek nebo neoficiální manželství rozumným řešením. Ženy pak odmítají nabídky k sňatku od mužů, kteří jsou ve většině nedospělí a nezralí, krutí a obecně nespolehliví. Také ony cítí, že volný svazek jim dá určitou svobodu a možnosti, jaké mají muži. Tím, že otcům svých dětí nepřiznávají oficiální status manžela, mají ženy také větší nárok na své děti. A navíc si tak udržují výhradní právo na svůj majetek.

Ruku v ruce s oddělením se od většinové společnosti jde nepřátelství k základním institucím těch, kteří jsou považováni za vládnoucí třídu. Setkáme se s nenávistí vůči policii, nedůvěrou k vládě a

k těm, kteří mají vysoké postavení, a také s cynismem, který sahá až k církvi. Kultura chudoby tak má jistý potenciál k odporu a k účasti na politických hnutích namířených proti stávajícímu řádu.

Kultura chudoby, pro niž jsou typické nuzné a přeplněné příbytky, je bohatá na společenský styk, ale kromě struktury nukleárních a rozšířených rodin má minimální organizaci. Obyvatelé slumu se příležitostně sdružují v krátkodobých neformálních seskupeních. Také místní gangy, které působí napříč slumem, jsou už značným pokrokem oproti oné nulové soudržnosti, kterou mám na mysli. Je to právě nízká úroveň organizace, která způsobuje okrajové a anomální postavení kultury chudoby v naší vysoce organizované společnosti. Většina primitivních národů dosáhla vyššího stupně sociokulturní organizace než současní obyvatelé městských slumů. Tím ovšem nechci říci, že ve slumu nemůže existovat smysl pro společenství a duch pospolitosti. Tam, kde slumy od jejich okolí oddělují zdi nebo jiné fyzické bariéry, kde jsou nízké nájmy, kde lidé bydlí trvale a kde populace tvoří výraznou etnickou, rasovou nebo jazykovou skupinu, může totiž vzniknout vědomí podobné pospolitosti jako na vesnici. V Mexico City[8] a v San Juanu je takové územní uspořádání způsobeno nedostatkem levného bydlení mimo již existující slumové oblasti. V Jižní Africe je zase vynuceno *apartheidem*, který vykazuje přistěhovalce z venkova na předem určené lokality.

V rodinách kultury chudoby se dětství nepovažuje za období života, které by bylo třeba láskyplně chránit a prodlužovat. Pohlavní život začíná brzy. Nestabilita neoficiálního manželského svazku vede k tomu, že rodina se soustřeďuje kolem matky a je mnohem pevněji spojena s matčinou rozšířenou rodinou. Ženská hlava domácnosti řídí rodinu autoritativně. Přes slovní zdůrazňování rodinné soudržnosti existuje mezi sourozenci silné soupeření o omezený přísun materiálních statků i mateřské lásky. Také je zde málo soukromí.

Jedinec vyrůstající v tomto prostředí má silný pocit fatalismu, bezmocnosti, závislosti a méněcennosti. Tyto znaky, které se v současné literatuře tak často označují jako charakteristické pro americké černochy, jsem nalezl stejně výrazné i u obyvatel slumů v Mexico City a San Juanu, kteří nejsou segregováni nebo diskriminováni pro svou příslušnost k odlišné etnické či rasové skupině. Další znaky, jako je častý výskyt nízkého sebevědomí a slabého ega, nedostatečné vyjadřovací schopnosti a nejasná sexuální identifikace, všechny odrážejí nedostatek mateřské pozornosti. K tomu přistupuje silná orientace na přítomnost, relativně slabá schopnost odkládat požitky a plánovat budoucnost a vysoká tolerance pro psychopatologické chování všeho druhu. Je zde velmi rozšířeno přesvědčení o mužské nadřazenosti a mezi muži také posedlost "*mačismem*"[9], vlastní maskulinitou.

Lidé kultury chudoby s provinciálním a lokálním rozhledem a malým vědomím dějin znají jen své okolí a svůj způsob života. Obvykle postrádají znalosti, představivost a koncepce, které by jim

[8] Zde i nadále ponecháváme autorem užívané označení *Mexico City* (špan. *Ciudad de México*). /pozn. překl./
[9] V originále "*machismo*"

pomohly vidět podobnosti mezi jejich potížemi a potížemi lidí v podobném postavení jinde ve světě. Přestože jsou velmi vnímaví k symbolům statusu, nemají vlastní třídní povědomí.

*

Odlišnost mezi chudobou a kulturou chudoby je pro model, který zde popisujeme, zcela zásadní. Existujíčetné příklady chudých lidí, jejichž způsob života bych jako tuto subkulturu neoznačil. Mnoho primitivních a preliterárních společností, které zkoumali antropologové, trpí výraznou chudobou, kterou můžeme připsat nízké technické vyspělosti, nedostatku zdrojů nebo obojímu. Ovšem dokonce i tanejjednodušší společenství mezi nimi vykazují vysoký stupeň sociální organizace a relativně integrovanou, uspokojující a soběstačnou kulturu.

Nejnižší kasty v Indii, žijící v bídě - jako Čamarové, zpracovatelé kůže, a Bhangové, uklízeči - zůstávají začleněny do většinové společnosti a mají i vlastní instituci samosprávy - *paňčájat*[10]**.** Tato instituce a jejich rozšířené unilaterální příbuzenské sítě neboli klany, které překračují hranice vesnic, jim dávají silný pocit identity a kontinuity. Při zkoumání života těchto lidí jsem kulturu chudoby, jež by jejich chudobu provázela, nenalezl.

Židé ve východní Evropě byli chudými obyvateli měst, kteří byli často uzavřeni v ghettech. Mnoho znaků kultury chudoby však nevykazovali. Měli literární tradici, která kladla značný důraz na vzdělání. Vytvořili řadu nezávislých společenství, s úctou zachovávali společenské uspořádání, které se soustřeďovalo kolem rabína, a měli náboženství, které je učilo, že jsou vyvoleným národem.

Uvedu ještě čtvrtý, poněkud spekulativní příklad chudoby bez kultury chudoby. Na základě omezeného přímého pozorování v jedné zemi - na Kubě - a na základě nepřímých svědectví se přikláním k názoru, že v socialistických zemích kultura chudoby neexistuje. V roce 1947 jsem provedl výzkum slumu v Havaně. Nedávno jsem měl příležitost tentýž slum a některé ze zkoumaných rodin navštívit znovu. Místo se po fyzické stránce, vyjma krásné nové mateřské školy, o mnoho nezměnilo. Lidé byli chudí stejně jako předtím, ale zapůsobilo na mne, že tentokrát jsem se setkal s mnohem slabším pocitem netečnosti a beznaděje, který je tak příznačný pro kulturu chudoby v městských slumech v USA. Slum byl nyní lépe organizován bytovými, vzdělávacími a stranickými výbory. Lidé nalezli nový pocit síly a důležitosti v učení, které oslavuje nejnižší třídu jako naději lidstva; a také se ozbrojili. Jeden kubánský úředník mi sdělil, že Castrova vláda prakticky odstranila zločinnost tím, že vyzbrojila zločince!

Je zřejmé, že Castrův režim při revidování Marxova a Engelsova učení neodepsal takzvaný *lumpenproletariát* jako přirozeně reakční a protirevoluční sílu, ale pokládal jej spíše za revoluční

[10] Rada vesnických stařešinů (pozn. překl.)

potenciál, který využil. Frantz Fanon ve své knize *Psanci této země* (*The Wretched of the Earth)*[11] hodnotí podobně jeho úlohu v alžírské revoluci: ”V této lidské mase, mezi těmito obyvateli chatrčí, v tomto jádru *lumpenproletariátu,* nalezne povstání svou hlavní městskou sílu. Neboť *lumpenproletariát*, tato horda hladovějících a ze svých kmenů a rodů vykořeněných lidí, tvoří jednu z nejživelnějších a nejradikálnějších revolučních sil kolonizovaných národů.”

Je pravda, že mezi chudými Portoričany jsem našel jen málo revolučního ducha nebo radikální ideologie. Většina rodin, které jsem zkoumal, byla politicky konzervativní. Asi polovina rodin sympatizuje s republikánskou stranou (*Statehood Republican Party*), která je pravicovým soupeřem strany demokratické (*Popular Democratic Party*), vévodící politice obecného blaha. Zdá se tedy, že sklony k odporu proti společenskému systému se mezi lidmi žijícími v kultuře chudoby značně liší podle konkrétní země a historických okolností. Narozdíl od Alžírska nacházejí hnutí za nezávislost v Portoriku jen malou podporu veřejnosti. V Mexiku byl boj za nezávislost sveden už dávno a od té doby se zde již žádné hnutí, které by burcovalo obyvatele nových i starých slumů hlavního města, neobjevilo.

Zdá se, že každé hnutí, ať už náboženské, mírové či revoluční, které organizuje chudé, jim dává naději a účinně vyvolává pocit solidarity s většinovou společností, efektivně ničí psychologické a sociální jádro kultury chudoby. V této souvislosti se domnívám, že přínos hnutí amerických černochů za lidská práva spočíval mnohem spíše v pozitivní změně jejich sebeúcty a pojetí sebe sama než v hospodářském prospěchu, který pro ně získalo, přestože pokrok v těchto dvou oblastech se nepochybně navzájem posiluje. Rasová diskriminace, která je navíc v kultuře chudoby amerických černochů přítomna, vytvořila potenciál pro revoluční odpor a organizace, které ve slumech San Juanu a Mexico City stejně jako u chudých bělochů na americkém jihu chybějí.

*

Je-li správný můj předpoklad, že kultura chudoby vzkvétá a je endemická v oné fázi kapitalismu volné soutěže, která předchází fázi sociálního státu, má potom endemický charakter i ve společnosti koloniální. Nejpravděpodobnějšími kandidáty kultury chudoby budou patrně lidé, kteří pocházejí z nejnižších vrstev rychle se měnící společnosti a jsou od ní již částečně odcizeni. Proto se tato subkultura bude vyskytovat nejspíše tam, kde imperiální dobývání zničilo domorodé společenské a hospodářské struktury a drželo domorodce, třeba i po celé generace, v otrockémči znevolňujícím postavení, nebo kde feudalismus v pozdním vývoji koloniální ekonomiky ustupuje kapitalismu. Přechod k tomuto způsobu života můžeme očekávat spíše v případě vesnických dělníků bez půdy, kteří přicházejí do velkých měst, jako je tomu v Latinské Americe, nežli u migrantů ze stabilních

[11] Fanon, F. - *The Wretched of the Earth*. New York, 1965 (pozn. překl.)

zemědělských vesnic s dobře organizovanou tradiční kulturou, jako je tomu v Indii. Zda se kultura chudoby už nezačala rozvíjet také ve slumech v Bombaji a Kalkatě, se teprve ukáže. V porovnání s Latinskou Amerikou může silná sociální soudržnost mnoha afrických kmenových společenství brzdit nebo oddalovat vytváření plně rozvinuté kultury chudoby v nových městech a velkoměstech tohoto kontinentu. K uchování identity a skupinového vědomí afrických černochů mohl v Jižní Africe přispívat také institucionalizovaný systém represí a diskriminace v době *apartheidu.*

Z tohoto důvodu musíme mít při pozorování a vyhodnocování důkazů o přítomnosti, narůstání nebo ubývání této subkultury stále na zřeteli dynamický aspekt lidskýchinstitucí. Pokud jde o vztah k většinové společnosti, mohou se někteří obyvatelé slumu s tradicemi státu, v němž žijí, identifikovat více, ačkoli trpí větší chudobou, než členové podobných komunit v jiných zemích. V Mexico City znalo vysoké procento respondentů - včetně osob s minimálním nebo žádným formálním vzděláním - takové osobnosti, jako byly Cuauhtémoc Hidalgo, otec Morelos, Juárez, Díaz, Zapata, Carranza a Cárdenas. Zato v San Juanu byla jména Rámon Power, José de Diego, Baldorioty de Castro, Rámon Betances, Nemesio Canales, Lloréns Torres neznámá a jen málo lidí bylo schopno vyprávět o zesnulém Albizu Camposovi. Pro chudého Portoričana začínají dějiny Muñozem Riverou a končí jeho synem Muñozem Marínem**.**

Kontext té které země může být příčinou velkých rozdílů ve hře o základní rysy fatalismu a beznaděje. Vyspělá technologie, vyšší vzdělanost, všudypřítomné masové sdělovací prostředky a poměrně vysoké ambice všech skupin obyvatelstva - to vše nutí i ty nejchudší a nejvíce marginalizované komunity v USA, aby usilovaly o lepší budoucnost než obyvatelé slumu v Ekvádoru nebo Peru, kde jsou současné možnosti omezenější a kde ve městech i na venkově přetrvává autoritářský společenský systém. Z padesáti milionů amerických občanů, kteří jsou dnes více či méně oficiálně označovaní za chudé, žije podle mého odhadu asi dvacet procent v kultuře chudoby. Nejvíce jsou v této skupině zastoupeni černoši, Portoričané, Mexičané, indiáni a chudí bílí jižané. V tomto výčtu je pro dotyčné určitá útěcha, neboť je daleko obtížnější překonat kulturu chudoby než odstranit chudobu samotnou.

Lidé ze střední vrstvy, kam jistě patří i většina badatelů z oboru společenských věd, mají sklony soustředit se na negativní aspekty kultury chudoby. Hodnotí negativně takové jevy, jako je orientace na přítomnost nebo svolnost k oddávání se požitkům. Není mým záměrem idealizovat nebo romantizovat kulturu chudoby, neboť "je lehčí chudobu chválit nežli v ní žít". Pozitivní stránky těchto tendencí však nesmějí být přehlíženy. Život pro přítomnost může rozvíjet spontaneitu či potěšení ze smyslových požitků, které u středních vrstev, orientovaných na budoucnost, už mnohdy otupěly. Často jsem překvapen, jaké podobnosti panují mezi způsoby velmi bohatých - takzvaných "*jet set*" a

"*café society*"[12] - a kulturou těch nejchudších. V obou případech se jedná o poměrně povrchní kulturu. Je v ní hodně patosu, utrpení a prázdnoty. Neposkytuje nikterak velkou oporu ani uspokojení; její všeprostupující nedůvěra zvyšuje individuální bezmoc a osamocení. Ano, chudoba kultury je jedním z rozhodujících znaků kultury chudoby.

Koncepce kultury chudoby umožňuje tvorbu obecných závěrů, které mohou pomoci sjednotit a vysvětlit řadu fenoménů, jež byly až dosud považovány za charakteristické pro určité rasové, národnostní či regionální skupiny. Problémy, které považujeme za typické pro nás či typicky černošské (případně typické pro jiné etnické skupiny), se ve skutečnosti ukazují jako endemické v zemích, kde neexistuje segregace etnických menšin.

Platí-li, že eliminace materiální chudoby ještě neodstraňuje kulturu chudoby, platí také, že pochopení této subkultury může přispět k přijetí opatření, která by ji mohla pomoci odstranit.

*

Jaká je budoucnost kultury chudoby? Při odpovědi na tuto otázku musíme rozlišovat mezi zeměmi, kde kultura chudoby zasahuje jen malou část populace, a těmi, kde se jedná o jev rozšířený. Hlavní řešení, které v USA navrhují sociální pracovníci zaměřující se na "tvrdé jádro" chudých, spočívá v pomalém zvyšování životní úrovně těchto lidí a jejich začleňování do středních vrstev. Kdekoli je to možné, je též předepsána psychiatrická léčba.

V málo rozvinutých zemích, kde v kultuře chudoby žije velké množství lidí, se taková sociální péče jeví jako neúčinná. Místní psychiatři dělají, co mohou, aby se postarali o narůstající vlastní střední třídu. V těchto zemích mohou lidé žijící v kultuře chudoby hledat revolučnější řešení. Tím, že provedou základní strukturální změny společnosti a přerozdělí bohatství, tím, že zorganizují chudé a poskytnou jim vědomí sounáležitosti, stejně jako pocit síly a schopnosti něco či někoho řídit, se revolucím často podaří odstranit některé základní prvky kultury chudoby, a to dokonce i tehdy, pokud se jim nepodaří odstranit chudobu samotnou.

(*z angličtiny přeložil Marek Jakoubek a Lenka Budilová*)

[12] "*Jet set*" - mezinárodní smetánka, cestující mezi luxusními středisky proudovými letadly; *"café society*" - návštěvníci nočních barů (pozn. překl.)